

THE CONCEPT OF THE PERFECT HUMAN IN SUFISM AND ITS FEATURES IN NAJMIDDIN KOMILOV'S INTERPRETATION

Bobomurod Adilov

Researcher

the National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek

ABOUT ARTICLE

Key words: Sufism, perfect human, nafs education, moral perfection, enlightenment, irfan, human perfection, Najmiddin Komilov, tariqat, zuhd, fana, baqa.

Received: 01.07.25

Accepted: 02.06.25

Published: 03.06.25

Abstract: The article explores one of the central ideas of Sufi teaching - the concept of the perfect human (insan al-kamil) and the peculiarities of its interpretation in the works of Professor Najmiddin Komilov. The essence of the concept of the perfect human in Sufism, the stages of its formation, moral and spiritual aspects, as well as the views of Sufi scholars on this issue are analyzed. The contemporary significance of Najmiddin Komilov's interpretation of the idea of the perfect human in Sufi teaching and its role in spiritual and moral education is revealed.

TASAVVUFDA KOMIL INSON KONSEPSIYASI VA UNING NAJMIDDIN KOMILOV TALQINIDAGI XUSUSIYATLARI

Bobomurod Adilov

Tadqiqotchi

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy Universiteti

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: tasavvuf, komil inson, nafs tarbiyasi, axloqiy kamolot, ma'rifat, irfon, inson kamoloti, Najmiddin Komilov, tariqat, zuhd, fano, baqa.

Annotatsiya: Maqolada tasavvuf ta'limotining markaziy g'oyalaridan biri bo'lgan komil inson konsepsiyasi va uning professor Najmiddin Komilov asarlarida talqin etilish xususiyatlari tadqiq qilingan. Tasavvufda komil inson tushunchasining mohiyati, uning shakllanish bosqichlari, axloqiy-ma'naviy jihatlar hamda mutasavvif olimlarning bu boradagi qarashlari tahlil etilgan. Najmiddin Komilovning tasavvuf ta'limotidagi komil inson g'oyasi talqinining zamonaviy ahamiyati va uning ma'naviy-axloqiy tarbiyadagi o'rni ochib berilgan.

КОНЦЕПЦИЯ СОВЕРШЕННОГО ЧЕЛОВЕКА В СУФИЗМЕ И ЕЕ ОСОБЕННОСТИ В ИНТЕРПРЕТАЦИИ НАДЖМИДДИНА КОМИЛОВА

Бобомурод Адиллов

Соискатель

Национального Университета Узбекистана имени Мирзо Улугбека

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: суфизм, совершенный человек, воспитание нафса, нравственное совершенство, просвещение, ирфан, совершенствование человека, Наджмиддин Комилов, тарикат, зухд, фана, бака.

Аннотация: В статье исследуется одна из центральных идей суфийского учения – концепция совершенного человека и особенности ее интерпретации в трудах профессора Наджмиддина Комилова. Анализируется сущность понятия совершенного человека в суфизме, этапы его формирования, морально-духовные аспекты, а также взгляды суфийских ученых по этому вопросу. Раскрывается современное значение интерпретации Наджмиддином Комиловым идеи совершенного человека в суфийском учении и ее роль в духовно-нравственном воспитании.

Kirish

Inson va uning ma'naviy kamoloti masalasi jahon falsafiy tafakkuri tarixida doimo muhim o'rin tutib kelgan. Sharq falsafasida, xususan tasavvuf ta'limotida inson kamoloti, komil inson tushunchasi markaziy o'rinni egallaydi. Globallashuv sharoitida insonning ma'naviy-axloqiy qadriyatlarini, o'z-o'zini anglash va kamolotga erishish masalalari yanada dolzarblashib bormoqda. Aynan shu nuqtai nazardan, tasavvuf ta'limotidagi komil inson konsepsiyasini o'rganish bugungi kunda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekistonda tasavvuf ta'limotini, xususan komil inson tushunchasini ilmiy asosda o'rganish va targ'ib etishda professor Najmiddin Komilovning xizmatlari beqiyosdir. U o'zining "Tasavvuf yoki komil inson axloqi" kitobida va boshqa asarlarida tasavvufdagi komil inson konsepsiyasining mohiyati, uning shakllanish bosqichlari, axloqiy-ma'naviy jihatlarini atroflicha tahlil qilgan.

Mustaqillik yillarida O'zbekistonda milliy qadriyatlarni tiklash va rivojlantirish, ma'naviy merosimizni chuqur o'rganish va undan foydalanish davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Bu esa tasavvuf ta'limotidagi komil inson konsepsiyasini zamonaviy nuqtai nazardan o'rganish va uning ma'naviy-axloqiy tarbiyadagi ahamiyatini belgilash zaruratini tug'diradi.

Ushbu maqolada tasavvuf ta'limotidagi komil inson konsepsiyasi va uning Najmiddin Komilov asarlarida talqin etilish xususiyatlarini tahlil qilishga harakat qilamiz. Maqolada komil inson tushunchasining mohiyati, uning shakllanish bosqichlari, axloqiy-ma'naviy jihatlarini,

Najmiddin Komilovning bu boradagi qarashlari va ularning zamonaviy ahamiyati kabi masalalar yoritiladi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili

Tasavvufdagi komil inson konsepsiyasini o'rganish ko'plab tadqiqotchilarning diqqat markazida bo'lgan. Najmiddin Komilov bu borada o'z ilmiy konsepsiyasini shakllantirib, tasavvufdagi komil inson tushunchasining mohiyati va xususiyatlarini aniqlashtirishga muhim hissa qo'shgan. Mavzuga oid adabiyotlarni tahlil qilish orqali biz N.Komilovning tasavvufdagi komil inson konsepsiyasini talqin etish xususiyatlarini yaxshiroq tushunish imkoniga ega bo'lamiz.

N.Komilov o'zining mashhur "Tasavvuf yoki komil inson axloqi" asarida komil inson tushunchasiga ta'rif berib: «Komil inson – bu o'z nafsini tarbiya qilib, Alloh sifatleri bilan sifatlangan, axloqiy-ma'naviy kamolotga erishgan, ilohiy ma'rifat bilan qalbi munavvar bo'lgan inson» [1], deb ta'kidlaydi. Bu ta'rif tasavvufda komil inson tushunchasining mohiyatini aks ettiradi.

Professor N.Komilov komil inson tushunchasining tarixiy ildizlari haqida fikr yuritib: «Komil inson g'oyasi Qur'oni karim va hadislarda asoslangan bo'lib, uning ildizlari Islomdan oldingi davrga ham borib taqaladi. Ayniqsa, Qur'onda insonning Alloh xalifasi ekanligi haqidagi g'oya komil inson tushunchasining shakllanishida muhim rol o'ynagan» [1], deya qayd etadi. Bu fikr komil inson konsepsiyasining tarixiy asoslarini ko'rsatadi.

J.Xolmo'minov N.Komilovning komil inson konsepsiyasini tahlil qilib: «Professor Najmiddin Komilov komil inson tushunchasini axloqiy-ma'naviy nuqtai nazardan talqin etib, uni nafs tarbiyasi va axloqiy kamolot bilan bog'lab o'rganadi» [2], deb ta'kidlaydi. Bu fikr N.Komilovning komil inson konsepsiyasidagi axloqiy jihatlarga e'tibor qaratganini ko'rsatadi.

N.Komilov va K.Rahimovning "Xojagon tariqati va Buxoroda irfoniy-falsafiy ilmlar rivoji (IX–XV asrlar)" nomli asarida komil insonning sifatleri haqida so'z yuritiladi: «Komil inson sifatleri quyidagilardan iborat: chuqur ilm, qalb pokligi, nafs tarbiyasi, sabr-qanoat, tavoze, saxovat, Allohga tavakkul va muhabbat» [3]. Bu fikr komil insonning asosiy xususiyatlarini ko'rsatadi.

G.Navro'zova N.Komilovning komil inson tushunchasini talqin etish xususiyatlari haqida: «Najmiddin Komilov komil inson tushunchasini faqat nazariy jihatdan emas, balki amaliy jihatdan ham o'rganadi. U komil inson bo'lish yo'lini, ya'ni nafs tarbiyasi, zikr, muraqaba, samo' kabi amallarni ham tahlil qiladi» [4], deb yozadi. Bu fikr N.Komilovning komil inson konsepsiyasini har tomonlama o'rganganini ko'rsatadi.

Z.Isoqova N.Komilovning komil inson tushunchasi bo'yicha: «Najmiddin Komilov komil inson tushunchasini o'rganishda Ibn Arabiy, Jomiy, Navoiy, Aziziddin Nasafiy kabi

mutafakkirlarning qarashlariga tayanadi va ularni zamonaviy nuqtai nazardan talqin etadi» [5], deb ta'kidlaydi. Bu fikr N.Komilovning komil inson konsepsiyasini o'rganishda tarixiy va qiyosiy metodlarga tayanganini ko'rsatadi.

N.Komilov Aziziddin Nasafiyning "Zubdat ul-haqoyiq" asariga yozgan so'zboshisida: «Nasafiyning komil inson haqidagi ta'limoti to'rt unsurga asoslanadi: yaxshi so'z, yaxshi amal, yaxshi axloq va ma'rifat» [6], deb yozadi. Bu fikr N.Komilovning komil inson tushunchasini talqin etishda asosiy e'tiborni nimaga qaratganini ko'rsatadi.

Baxtiyor Omon N.Komilovning komil inson konsepsiyasini tahlil qilib: «Najmiddin Komilov komil insonni Haq sifatleri bilan sifatlangan, axloqiy kamolotga erishgan inson sifatida talqin etadi. Uning fikricha, komil inson – bu Haqqa yetishgan inson, ya'ni o'zligidan foniy bo'lib, Haqda boqiy bo'lgan insondir» [7], deb ta'kidlaydi. Bu fikr N.Komilovning komil inson tushunchasini ontologik va gnoseologik nuqtai nazardan talqin etganini ko'rsatadi.

S.G'anieva va O.Davlatovning fikricha: «Najmiddin Komilov komil inson tushunchasini turli tasavvuf tariqatlari nuqtai nazaridan tahlil qiladi. U naqshbandiya, yassaviya, kubroviya kabi tariqatlarda komil inson tushunchasining qanday talqin etilganini qiyosiy o'rganadi» [8]. Bu fikr N.Komilovning komil inson konsepsiyasini o'rganishda qiyosiy metodni qo'llaganini ko'rsatadi.

N.Komilov komil insonga erishish yo'llari haqida: «Komil inson bo'lish uchun inson tariqat yo'lidan yurishi, nafsini tarbiyalashi, qalbini poklashi, ruhini sayqallashi va ma'rifatullohga erishishi kerak» [9], deb ta'kidlaydi. Bu fikr komil inson bo'lishning asosiy shartlarini ko'rsatadi.

S.Olimning ta'kidlashicha: «Najmiddin Komilov komil inson tushunchasini insonning ijtimoiy mohiyati bilan bog'lab o'rganadi. Uning fikricha, komil inson faqat o'z nafsini tarbiyalabgina qolmasdan, balki jamiyatga ham foydasi tegadigan, odamlarga yaxshilik qiladigan insondir» [10]. Bu fikr N.Komilovning komil inson konsepsiyasidagi ijtimoiy jihatlarni ko'rsatadi.

K.Rahimov N.Komilovning komil inson tushunchasini talqin etish xususiyatlari haqida: «Najmiddin Komilov komil inson tushunchasini o'rganishda germeneytik tahlil usulini qo'llaydi. U tasavvufiy matnlarni sharhlash va talqin qilish orqali komil inson tushunchasining mohiyatini ochib beradi» [11], deb yozadi. Bu fikr N.Komilovning komil inson konsepsiyasini o'rganishdagi metodologik yondashuvini ko'rsatadi.

Yuqoridagi adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, Najmiddin Komilov tasavvufdagi komil inson konsepsiyasini har tomonlama o'rgangan va bu sohada muhim ilmiy natijalarga erishgan. Uning asarlarida komil inson tushunchasining mohiyati, uning shakllanish bosqichlari, axloqiy-ma'naviy jihatlari, komil inson bo'lish yo'llari kabi masalalar atroflicha yoritilgan.

Tahlil va natijalar

Najmiddin Komilov talqinidagi komil inson konsepsiyasining mohiyati

Tasavvuf ta'limotining markaziy g'oyalaridan biri komil inson konsepsiyasidir. Bu konsepsiya tasavvuf falsafasining asosiy yo'nalishlaridan biri bo'lib, insonning axloqiy-ma'naviy kamolotga erishishi, o'z nafsini tarbiyalab, ilohiy sifatlar bilan bezanishi va haqiqiy insoniylikka erishishi masalalarini qamrab oladi.

Najmiddin Komilov o'z asarlarida komil inson konsepsiyasini atroflicha yoritib, uning mohiyatini ochib berishga harakat qilgan. Uning fikricha, komil inson – bu nafaqat axloqiy-ma'naviy kamolotga erishgan, balki Allohning sifatleri bilan sifatlangan, ilohiy ma'rifatga ega bo'lgan, o'zligidan foniy bo'lib, Haqda boqiy bo'lgan insondir.

N.Komilov komil inson tushunchasining tasavvufiy talqinini Ibn Arabiyning "Insoni komil" konsepsiyasiga asoslanib tushuntiradi. Uning fikricha, Ibn Arabiy ta'limotida komil inson – bu koinotning mohiyati, borliqning sababi va maqsadidir. Komil inson Allohning yerdagi xalifasi bo'lib, u Allohning barcha go'zal ism va sifatlarining mazhari hisoblanadi.

N.Komilov yozadi: "Komil inson – bu ko'zgu. Bu ko'zguda Allohning jamoli aks etadi. Komil inson qalbi shu qadar pok, sofki, unda Allohning ism va sifatleri to'liq namoyon bo'ladi. Shuning uchun ham komil inson Haq bilan xalq, ya'ni Yaratuvchi bilan yaratilganlar o'rtasidagi ko'priq vazifasini o'taydi".

N.Komilovning komil inson konsepsiyasini talqin etishdagi o'ziga xos xususiyati shundaki, u komil insonni nafaqat tasavvufiy nuqtai nazardan, balki umuminsoniy qadriyatlar nuqtai nazaridan ham o'rganadi. Uning fikricha, komil inson bo'lish – bu nafaqat diniy maqsad, balki umuminsoniy maqsad hamdir. Har bir inson, qaysi din va millatga mansubligidan qat'i nazar, o'z nafsini tarbiyalab, axloqiy-ma'naviy kamolotga intilishi mumkin.

N.Komilov komil inson konsepsiyasini talqin etishda Naqshbandiya tariqati ta'limotiga alohida e'tibor qaratadi. Uning fikricha, Naqshbandiya tariqatida komil inson – bu "Dil ba yoru, dast ba kor" (Dili Allohda, qo'li ishda) tamoyiliga amal qiladigan, ya'ni ham ma'naviy kamolotga erishgan, ham jamiyatda faol ish olib boradigan insondir. Bu talqin komil insonning nafaqat ma'naviy, balki ijtimoiy jihatini ham ochib beradi.

Shuningdek, N.Komilov komil inson konsepsiyasini Alisher Navoiy asarlari asosida ham yoritadi. Uning fikricha, Navoiy asarlarida komil inson – bu ma'rifatli, odil, saxovatli, muruvvatli, himmatli, xayrli ishlar qiluvchi insondir. N.Komilov Navoiyning "Mahbub ul-qulub" asaridagi axloqiy-didaktik qarashlarni tahlil qilib, ulardagi komil inson konsepsiyasini ochib beradi.

Komil inson bo'lish yo'llari va bosqichlari N.Komilov talqinida

N.Komilov komil inson bo'lish yo'llari va bosqichlarini atroflicha tahlil qiladi. Uning fikricha, komil inson bo'lish yo'li – bu tariqat yo'li bo'lib, u bir necha bosqichlardan iborat. Bu bosqichlar tasavvufda "maqomat" deb ataladi.

N.Komilov yozadi: "Tariqat yo'lida yurish uchun murshid (ustoz) rahnamoligi kerak. Murshid shogirdni (muridni) tariqat yo'lidan olib yuradi, unga ruhiy-ma'naviy tajribalarini o'rgatadi, uni turli imtihonlardan o'tkazadi. Bu yo'l oson emas, u ko'p mashaqqatlarni, ruhiy-jismoniy sinovlarni o'z ichiga oladi".

N.Komilovning fikricha, komil inson bo'lish yo'lidagi birinchi bosqich – bu tavba. Tavba – bu gunohlardan, yomon xulqlardan, nafs va shayton vasvasalaridan voz kechishdir. Tavba – komillik yo'lidagi birinchi qadam bo'lib, u insonni ma'naviy poklanishga olib keladi.

Ikkinchi bosqich – bu vara'. Vara' – bu taqvo, parhezkorlik, shubhali narsalardan saqlanish. N.Komilov yozadi: "Vara' – bu halol va harom orasidagi narsalardan, ya'ni shubhali narsalardan o'zini tiyishdir. Vara' sohibi halol narsalarga ham ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'ladi".

Uchinchi bosqich – bu zuhd. Zuhd – bu dunyo matohlaridan, moddiy boyliklardan voz kechish, qanoat qilish. N.Komilov zuhdni quyidagicha ta'riflaydi: "Zuhd – bu dunyoning o'tkinchi, foni ne'matlaridan voz kechib, boqiy, abadiy ne'matlarga intilishdir. Zohid dunyo moliga rag'bat qilmaydi, unga muhabbat bog'lamaydi. U o'z ehtiyojidan ortiqchasini boshqalarga ulashadi".

To'rtinchi bosqich – bu faqr. Faqr – bu o'zini Allohga muhtoj deb bilish, butun borlig'ini Unga bag'ishlash. N.Komilov yozadi: "Faqr – bu moddiy jihatdan kambag'allik emas, balki ruhiy jihatdan Allohga muhtojlikni his qilish. Faqir – bu qalbi Allohdan boshqa hamma narsadan xoli bo'lgan inson".

Beshinchi bosqich – bu sabr. Sabr – bu turli qiyinchiliklarga, mashaqqatlarga chidash, bardosh berish. N.Komilov sabrning uch darajasi haqida yozadi: "Sabr uch darajada bo'ladi: musibatlariga sabr qilish, toat-ibodatlarida sabrli bo'lish va gunohlardan o'zini tiyishda sabrli bo'lish".

Oltinchi bosqich – bu tavakkul. Tavakkul – bu Allohga ishonish, Unga suyanish, barcha ishlarni Unga topshirish. N.Komilov yozadi: "Tavakkul – bu sabablar bilan band bo'lib, Musabbibni (Allohni) unutib qo'ymaslikdir. Tavakkul qiluvchi kishi o'z ishini qiladi, lekin natijani Allohdan kutadi".

Yettinchi bosqich – bu rizo. Rizo – bu Allohning har qanday taqdiriga rozi bo'lish, unga bo'ysunish. N.Komilov yozadi: "Rizo – bu qalbning tinchligi, ko'ngilning xotirjamligi. Rozi bo'lgan kishi Allohning hukmiga, taqdiriga e'tiroz bildirmaydi, norozilik qilmaydi".

N.Komilov bu maqomlardan keyingi holatlarni – muhabbat, ma'rifat, fano va baqo holatlarini ham tahlil qiladi. Uning fikricha, muhabbat – bu Allohga bo'lgan cheksiz sevgi, Uning jamoliga bo'lgan ishtiyoq. Ma'rifat – bu Allohni tanish, Uning zoti va sifatlarini idrok etish. Fano – bu o'zligidan, nafsidan voz kechish, o'z "men"ini yo'qotish. Baqo esa – bu Allohda boqiy bo'lish, Unda yashash, Uning sifatleri bilan sifatlanish.

N.Komilovning fikricha, komil inson bo'lish yo'li tugab bitmaydigan yo'l. U yozadi: "Komillik – bu jarayon, davom etuvchi holat. Inson har doim kamolot sari intiladi, lekin u hech qachon mutlaq kamolotga erisha olmaydi. Chunki mutlaq kamolot faqat Allohga xos".

Komil insonning axloqiy-ma'naviy sifatleri N.Komilov talqinida

N.Komilov komil insonning axloqiy-ma'naviy sifatlarini atroflicha tahlil qiladi. Uning fikricha, komil inson quyidagi sifatlarga ega bo'lishi kerak:

1. Ilm. Komil inson chuqur diniy va dunyoviy bilimlarga ega bo'lishi lozim. U shariat, tariqat, haqiqat va ma'rifat ilmlarini egallagan bo'lishi kerak. N.Komilov yozadi: "Ilm – bu nur. U qalbni munavvar qiladi, aqlni ravshan etadi. Ilmsiz komillikka erishib bo'lmaydi".

2. Hikmat. Komil inson hikmatli so'zlar, dono fikrlar sohibi bo'lishi lozim. N.Komilov yozadi: "Hikmat – bu narsalarning mohiyatini anglash, haqiqatni bilish. Hakim inson voqealarning zohiriga emas, botiniga qaraydi".

3. Saxovat. Komil inson saxiy, qo'li ochiq bo'lishi lozim. U o'z mol-mulkini, bilimini, vaqtini boshqalar bilan baham ko'radi. N.Komilov yozadi: "Saxovat – bu boylikni to'plash emas, uni tarqatish. Komil inson o'zida bor narsani boshqalar bilan baham ko'radi".

4. Tavoze. Komil inson kamtar, kibr-havodan xoli bo'lishi lozim. U o'zini boshqalardan ustun qo'ymaydi. N.Komilov yozadi: "Tavoze – bu o'zini past tutish, kibrdan xoli bo'lish. Komil inson o'z kamolotini ko'rsatish uchun emas, balki boshqalarga xizmat qilish uchun yashaydi".

5. Sabr. Komil inson sabrli, bardoshli bo'lishi lozim. U qiyinchiliklarga, mashaqqatlarga dosh beradi. N.Komilov yozadi: "Sabr – bu matonat, chidam. Komil inson har qanday holatda ham sabr qiladi, umidini yo'qotmaydi".

6. Shukr. Komil inson shukrli, minnatdor bo'lishi lozim. U Allohning ne'matlarini tan olib, ularga shukr qiladi. N.Komilov yozadi: "Shukr – bu ne'matni tan olish, unga minnatdor bo'lish. Komil inson har bir narsada yaxshilikni ko'radi va unga shukr qiladi".

7. Tavakkul. Komil inson Allohga tavakkul qiladigan, Unga ishonadigan bo'lishi lozim. N.Komilov yozadi: "Tavakkul – bu Allohga ishonish, Unga suyanish. Komil inson barcha ishlarini Allohga topshiradi va natijani Undan kutadi".

8. Sidq. Komil inson sidqli, rostgo'y bo'lishi lozim. Uning so'zi va ishi bir xil bo'ladi. N.Komilov yozadi: "Sidq – bu rostgo'ylik, to'g'rilik. Komil inson har doim haqiqatni gapiradi, yolg'ondan uzoq bo'ladi".

9. Vafo. Komil inson vafodor, sadoqatli bo'lishi lozim. U bergan so'zida turadi, ahdiga vafo qiladi. N.Komilov yozadi: "Vafo – bu sadoqat, ahdga vafo qilish. Komil inson o'z so'zining ustidan chiqadi, va'dalarini bajaradi".

10. Muhabbat. Komil inson muhabbatli, mehr-shafqatli bo'lishi lozim. Uning qalbi Allohga va Uning yaratganlariga muhabbat bilan to'la bo'ladi. N.Komilov yozadi: "Muhabbat – bu hayotning mazmuni. Komil inson Allohni, insonlarni, butun borliqni sevadi".

N.Komilovning fikricha, bu sifatlar komil insonning asosiy xususiyatlari bo'lib, ularsiz haqiqiy komillikka erishib bo'lmaydi. Komil inson bu sifatlarni o'zida mujassamlashtirib, Allohning go'zal axloqi bilan axloqlanadi.

Najmiddin Komilov maktabida komil inson konsepsiyasining zamonaviy talqini

N.Komilov o'z asarlarida tasavvufdagi komil inson konsepsiyasini zamonaviy nuqtai nazardan talqin etadi. Uning fikricha, komil inson g'oyasi bugungi kunda ham dolzarb ahamiyatga ega va u zamonaviy jamiyat uchun muhim ahloqiy-ma'naviy model bo'la oladi.

N.Komilov yozadi: "Komil inson konsepsiyasi bugungi kunda ham insonlarning ma'naviy-axloqiy kamolotida muhim rol o'ynashi mumkin. Bu konsepsiya insonning o'z nafsini tarbiyalashi, axloqiy qadriyatlarga amal qilishi, ma'naviy kamolotga intilishi uchun zamin yaratadi".

N.Komilov komil inson konsepsiyasining zamonaviy ahamiyatini quyidagi jihatlar bilan bog'laydi:

1. Ma'naviy-axloqiy tarbiya. Komil inson konsepsiyasi yoshlarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasida muhim ahamiyatga ega. Bu konsepsiya yoshlarga yuksak axloqiy qadriyatlarni, insoniylik, insonparvarlik, halollik, rostgo'ylik, mehr-shafqat kabi sifatlarni singdirishda yordam beradi.

2. O'z-o'zini tarbiyalash. Komil inson konsepsiyasi insonlarga o'z-o'zini tarbiyalash, o'z nafsini jilovlash, salbiy sifatlardan xalos bo'lish yo'llarini ko'rsatadi. Bu esa insonning shaxsiy kamolotiga xizmat qiladi.

3. Milliy o'zlikni anglash. Komil inson konsepsiyasi milliy o'zlikni anglash, milliy qadriyatlarni tiklash va rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Bu konsepsiya orqali milliy-ma'naviy qadriyatlarimizning ahamiyatini anglab yetish mumkin.

4. Tolerantlik va hamjihatlik. Komil inson konsepsiyasi insonlar orasida tolerantlik, hamjihatlik, o'zaro hurmat kabi qadriyatlarni shakllantirishga yordam beradi. Bu esa jamiyatda tinchlik va barqarorlikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

5. Inson huquqlari va qadr-qimmat. Komil inson konsepsiyasi inson huquqlari va qadr-qimmatini himoya qilishda muhim ahamiyatga ega. Bu konsepsiya har bir insonning qadri va ahamiyatini ta'kidlaydi.

N.Komilov komil inson konsepsiyasini zamonaviy talqin etishda uni umuminsoniy qadriyatlar bilan bog'laydi. Uning fikricha, komil inson g'oyasi faqat Islom olamigagina emas, balki butun insoniyat uchun ham muhim ahamiyatga ega. U yozadi: "Tasavvufdagi komil inson

g'oyasi zamonaviy gumanistik qarashlarga zid emas, aksincha, ularni ma'naviy mazmun bilan boyitadi".

N.Komilov globallashuv davrida komil inson konsepsiyasining insonlar uchun muhim ma'naviy tayanch bo'lib xizmat qilishi mumkinligini ta'kidlaydi. U yozadi: "Globallashuv davrida, moddiy qadriyatlar ko'pincha ma'naviy qadriyatlardan ustun qo'yilayotgan bir paytda, komil inson konsepsiyasi insonlarga o'z ma'naviy-axloqiy qadriyatlarini saqlab qolishga, o'z insoniyligini yo'qotmaslikka yordam berishi mumkin".

N.Komilov maktabi komil inson konsepsiyasini mavhum nazariy g'oya emas, balki insonning ma'naviy-axloqiy kamoloti uchun amaliy model sifatida qaraydi. Bu maktab vakillarining fikricha, bu konsepsiya zamonaviy ta'lim va tarbiya tizimida qo'llanilishi mumkin.

N.Komilov va uning shogirdlari jamiyatning ma'naviy-axloqiy rivojlanishi uchun tasavvufdagi komil inson konsepsiyasini o'rganish va targ'ib qilishning muhimligini ta'kidlaydilar. Ular bu konsepsiyaning jamiyatda sog'lom ma'naviy muhitni shakllantirishda muhim omil bo'lib xizmat qilishi mumkinligiga ishonadilar.

Komil inson konsepsiyasini o'rganishda N.Komilovning metodologik yondashuvi

Najmiddin Komilov tasavvufdagi komil inson konsepsiyasini o'rganishda bir qator metodologik yondashuvlarni qo'llagan. Bu yondashuvlar unga mazkur masalani har tomonlama tadqiq etish imkonini bergan va uning ilmiy merosining muhim qismini tashkil etadi.

Birinchidan, N.Komilov komil inson konsepsiyasini o'rganishda tarixiylik tamoyiliga amal qiladi. U bu konsepsiyaning tarixiy ildizlarini, uning shakllanishi va tasavvuf tarixining turli davrlaridagi rivojlanishini tadqiq qiladi. Bu yondashuv unga komil inson konsepsiyasining mohiyati va xususiyatlarini chuqurroq tushunish imkonini beradi.

Ikkinchidan, N.Komilov o'z tadqiqotlarida qiyosiy metodni qo'llaydi. U komil inson konsepsiyasining turli tariqatlar va maktablardagi talqinlarini, shuningdek, turli mutasavvif mutafakkirlarning bu boradagi qarashlarini taqqoslaydi. Bu metod unga komil inson konsepsiyasining turli talqinlaridagi umumiy va xususiy jihatlarni aniqlash imkonini beradi.

Uchinchidan, N.Komilov komil inson konsepsiyasini o'rganishda germenevtik metodni qo'llaydi. U tasavvufiy matnlarni tahlil qilish va sharhlash orqali ularning ma'no-mazmunini ochib berishga harakat qiladi. Bu metod unga tasavvufdagi komil inson ta'limotini chuqurroq tushunish imkonini beradi.

To'rtinchidan, N.Komilov o'z tadqiqotlarida ko'p tarmoqli yondashuvni qo'llaydi. U komil inson konsepsiyasini nafaqat falsafiy, balki adabiyotshunoslik, tarix, dinshunoslik, psixologiya nuqtai nazaridan ham o'rganadi. Bu yondashuv unga masalani har tomonlama tadqiq etish imkonini beradi.

Beshinchidan, N.Komilov komil inson konsepsiyasini o'rganishda aksiologik yondashuvni qo'llaydi. U bu konsepsiyaning qadriyatli jihatlarini, uning insonning ma'naviy-axloqiy kamolotidagi ahamiyatini tadqiq qiladi. Bu yondashuv unga komil inson konsepsiyasining amaliy ahamiyatini ochib berish imkonini beradi.

N.Komilov asarlarida komil inson konsepsiyasini o'rganishning metodologik xususiyatlari uning ilmiy izlanishlarining chuqurligi va ko'p qirraliligidan dalolat beradi. Uning metodologik yondashuvlari bu sohadagi kelgusi tadqiqotlar uchun asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Olim o'z tadqiqotlarida matniy tahlil, kontent-analiz va diskurs tahlil kabi zamonaviy metodlarni ham qo'llaydi. U tasavvufiy matnlarni tarjima qilish va sharhlash orqali komil inson konsepsiyasining nozik jihatlarini ochib beradi.

N.Komilov tasavvufiy matnlarni tahlil qilishda an'anaviy sharqona sharh metodi bilan zamonaviy g'arb germevtikasini uyg'unlashtiradi. Bu unga matnlarni ham an'anaviy, ham zamonaviy nuqtai nazardan tushunish imkonini beradi.

Olim komil inson konsepsiyasini o'rganishda antropologik yondashuvga ham e'tibor qaratadi. U inson mohiyati, uning ma'naviy-ruhiy dunyosi, kamolot imkoniyatlari masalalarini tahlil qiladi. Bu yondashuv komil inson konsepsiyasining antropologik asoslarini tushunish imkonini beradi.

N.Komilovning metodologik yondashuvlaridan yana biri – tizimli tahlil metodi. U komil inson konsepsiyasini yaxlit tizim sifatida o'rganadi, uning tarkibiy qismlari orasidagi o'zaro bog'liqlikni tahlil qiladi. Bu metod komil inson konsepsiyasining tizimli mohiyatini tushunish imkonini beradi.

Olim o'z tadqiqotlarida fenomenologik metodni ham qo'llaydi. U komil inson konsepsiyasini fenomen sifatida o'rganadi, uning o'ziga xos xususiyatlarini ochib beradi. Bu metod komil inson tushunchasining mohiyatini chuqurroq tushunish imkonini beradi.

Shuningdek, N.Komilov komil inson konsepsiyasini o'rganishda dialektik metodni qo'llaydi. U komil inson tushunchasining rivojlanish dialektikasini, uning ziddiyatli jihatlarini tahlil qiladi. Bu metod komil inson konsepsiyasining dinamik mohiyatini tushunish imkonini beradi.

N.Komilov komil inson konsepsiyasini o'rganishda an'anaviy falsafiy metodlar bilan zamonaviy ilmiy-tadqiqot metodlarini uyg'unlashtiradi. Bu unga komil inson tushunchasining ham tarixiy, ham zamonaviy jihatlarini ochib berish imkonini beradi.

Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, N.Komilov komil inson konsepsiyasini o'rganishda ko'p tarmoqli metodologik yondashuvni qo'llagan. Bu yondashuv unga komil inson tushunchasining mohiyati va xususiyatlarini har tomonlama ochib berish imkonini bergan.

Xulosa va takliflar

Tasavvufdagi komil inson konsepsiyasi va uning Najmiddin Komilov talqinidagi xususiyatlarini tahlil qilish orqali quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

Birinchidan, Najmiddin Komilov tasavvufdagi komil inson konsepsiyasining falsafiy mohiyatini har tomonlama o'rgangan. U komil inson tushunchasining mohiyati, uning tarixiy shakllanishi, asosiy sifat va xususiyatlarini tahlil qilgan. N.Komilov komil insonni axloqiy-ma'naviy kamolotga erishgan, Allohning sifatleri bilan sifatlangan, ilohiy ma'rifatga ega bo'lgan, o'zligidan foni bo'lib, Haqda boqiy bo'lgan inson sifatida talqin etadi.

Ikkinchidan, N.Komilov komil inson bo'lish yo'llari va bosqichlarini batafsil tadqiq qilgan. U komil inson bo'lish yo'lini tariqat yo'li sifatida qarab, uni tavba (tavba qilish), vara' (taqvodorlik), zuhd (dunyodan voz kechish), faqr (Allohg muhtojlikni his qilish), sabr (sabr qilish), tavakkul (Allohg tavakkul qilish) va rizo (rozi bo'lish) kabi bosqichlardan iborat deb hisoblaydi. N.Komilov shuningdek, komil inson bo'lish yo'lidagi yuqori bosqichlar – muhabbat (sevgi), ma'rifat (bilish), fano (yo'q bo'lish) va baqo (abadiylikka erishish) holatlarini ham tahlil qiladi.

Uchinchidan, N.Komilov komil insonning axloqiy-ma'naviy sifatlarini har tomonlama tahlil qilgan. Uning fikricha, komil inson ilm, hikmat, saxovat, tavoze, sabr, shukr, tavakkul, sidq, vafo, muhabbat kabi sifatlariga ega bo'lishi lozim. Bu sifatlar komil insonning asosiy xususiyatlari bo'lib, ularsiz haqiqiy komillikka erishib bo'lmaydi.

To'rtinchidan, N.Komilov komil inson konsepsiyasining zamonaviy talqinini taqdim etadi. U bu konsepsiyaning zamonaviy ahamiyatini ma'naviy-axloqiy tarbiya, o'z-o'zini tarbiyalash, milliy o'zlikni anglash, tolerantlik va hamjihatlik, inson huquqlari va qadr-qimmati kabi jihatlar bilan bog'laydi. N.Komilov komil inson konsepsiyasining bugungi kunda ham dolzarb ekanligini va zamonaviy jamiyat uchun muhim ma'naviy-axloqiy model bo'lib xizmat qilishi mumkinligini ta'kidlaydi.

Beshinchidan, N.Komilov komil inson konsepsiyasini o'rganishda tarixiy, qiyosiy, germevtik, ko'p tarmoqli va aksiologik kabi metodologik yondashuvlarni qo'llagan. Bu metodologik yondashuvlar unga masalani har tomonlama tadqiq etish va muhim ilmiy natijalarga erishish imkonini bergan.

Oltinchidan, N.Komilov tasavvufni o'rganish maktabini yaratgan bo'lib, bu maktab doirasida komil inson konsepsiyasi kompleks metodologiya asosida o'rganiladi. Uning shogirdlari bu sohadagi tadqiqotlarni davom ettirib, ustozlarining ilmiy merosini rivojlantirib, chuqurlashtirmoqdalar.

O'tkazilgan tadqiqot asosida tasavvufdagi komil inson konsepsiyasini va uning N.Komilov asarlaridagi talqinini yanada chuqurroq o'rganish uchun quyidagi takliflarni berish mumkin:

1. Tasavvufdagi komil inson konsepsiyasini, ayniqsa uning amaliy jihatlari va insonning ma'naviy-axloqiy kamolotidagi ahamiyatini o'rganishni davom ettirish va chuqurlashtirish zarur.

2. Komil inson konsepsiyasini zamonaviy ta'lim va tarbiya tizimida qo'llash imkoniyatlarini, ayniqsa yoshlarda ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni shakllantirish kontekstida o'rganish muhim.

3. Tasavvufdagi komil inson konsepsiyasi bilan boshqa falsafiy va diniy an'analardagi shu kabi konsepsiyalarni qiyosiy o'rganish zarur. Bu esa bu konsepsiya uchun umuminsoniy mazmunini aniqlash imkonini beradi.

4. N.Komilov asarlarida komil inson konsepsiyasini o'rganishning metodologik xususiyatlarini chuqurlashtirish zarur. Bu umuman tasavvufni o'rganish metodologiyasini rivojlantirish uchun muhim ahamiyatga ega.

5. Komil inson konsepsiyasining klassik Sharq adabiyotidagi adabiy obrazlar shakllanishiga ta'sirini, ayniqsa mutasavvif shoirlar asarlarida o'rganish zarur.

6. Komil inson konsepsiyasini ma'naviy inqiroz, axloqiy qadriyatlarning yo'qolishi, insonning begonalashuvi kabi zamonaviy muammolarni hal qilishda qo'llash imkoniyatlarini o'rganish zarur.

Shunday qilib, Najmiddin Komilov tomonidan har tomonlama o'rganilgan tasavvufdagi komil inson konsepsiyasi insoniyat ma'naviy merosining muhim qismini tashkil etadi. Bu konsepsiya nafaqat tarixiy, balki dolzarb ahamiyatga ham ega bo'lib, insonning ma'naviy-axloqiy kamolot modelini tavsiya etadi. N.Komilov taklif etgan bu konsepsiya uchun talqini an'anaviy tasavvufiy qarashlarni zamonaviy gumanistik qadriyatlar bilan uyg'unlashtiradi, bu esa uni zamonamiz uchun alohida qimmatli qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Komilov N. Tasavvuf yoki komil inson axloqi. 1-kitob. – Toshkent: "Yozuvchi", 1996. – 272 b.
2. Xolmo'minov J. Qiyosiy tasavvufshunoslik (Monografiya). – Toshkent: "Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti", "Yosh avlod matbaa", 2021. – 240 b.
3. Komilov N., Rahimov K. Xojagon tariqati va Buxoroda irfoniy-falsafiy ilmlar rivoji (IX–XV asrlar). Monografiya. - Toshkent, 2011. – 178 b.
4. Navro'zova G. Tasavvufshunoslik falsafasi maktabini yaratgan olim. / "O'zbekistonda falsafa tarixi maktabi va uchinchi Renessans" mavzusidagi Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. 2022 yil 17 may. Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston milliy universiteti. – Toshkent, 2022. – B.258-262.

5. Isoqova Z. O'zbekiston falsafa tarixi rivojida Najmiddin Komilov tasavvufshunoslik maktabining o'rni va izdoshlik an'analari. / "O'zbekistonda falsafa tarixi maktabi va uchinchi Renessans" mavzusidagi Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. 2022 yil 17 may. Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston milliy universiteti. – Toshkent, 2022. – B.258-262.
6. Aziziddin Nasafiy. Zubdat ul-haqoyiq / Fors-tojik tilidan N.Komilov tarjimasi. – Toshkent: "Kamalak", 1995. – 210 b.
7. Baxtiyor Omon. Noshir daftari. – Toshkent: "Sharq", 2019. – 456 b.
8. G'anieva S., Davlatov O. Mo baroi vasl kardan omadem. / "Ovozi to'qik", 2007 yil 7 noyabr.
9. Komilov N. Tasavvuf. – Toshkent: "Movarounnahr" – "O'zbekiston", 2009. – 448 b.
10. Olim S. O'zi bir olam edi... – "Imom al-Buxoriy saboqlari", 2013 yil, 2-son. – B.101-103.
11. Rahimov K. Movarounnahr tasavvufi tarixi: ta'limotning shakllanishi va tizimlashtirilishi (VIII – XI asrlar). – Toshkent: "Akademnashr", 2020. – 400 b.
12. Qodirov M. Markaziy Osiyo so'fiylarining falsafiy qarashlari. – Toshkent: "Universitet", 2021. – 320 b.
13. Yusupova D. O'zbekistonda tasavvufshunoslik tadqiqotlari. – Toshkent: "Tafakkur", 2019. – 280 b.
14. Mansurov A. Tasavvufda axloqiy qarashlar. – Toshkent: "Fan", 2018. – 240 b.